

Om Vækkelsen paa Langeland.

Provst U. A. Plesners Afhandling fra 1839

Ved **Henry Petersen.**

Langelandsprovsten U. A. Plesners Arbejde »Om den religiøse Opvækkelse og de med samme forbundne gudelige Forsamlinger udenfor Kirkerne paa Langeland« er forfattet først paa Efteraaret 1839. Angaaende dets tidligere Behandling i den historiske og kirkehistoriske Litteratur henvises til Note 1. De nedenfor optrykte Afsnit (3 og 4) er henholdsvis et Forsvar mod Beskyldninger rettet mod Vækkelsesbevægelsen og en Begrundelse af Ønsket om en »Modernisering« af den kirkelige Lovgivning. I H. G. A. Jørgensens Bog om Plesner stilles (S. 46) en Trykning af Afhandlingens Tekst i Udsigt; dette halve Løfte er dog — saa vidt vides — aldrig blevet indfriet. I »Den danske Kirkes Historie« giver Hal Koch en Fremstilling af Biskop J. P. Mynsters Bemærkninger til Plesners Afhandling (dens 3. og 4. Afsnit) og af en omtrent samtidig Betænkning fra Odensebispen N. Faber. Mynsters Synspunkter² refereres

¹) Se Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie, Rudkøbing 1909, hvor Afhandlingen benyttes som Kilde i Kap. XX og i Bilag 38, S. 598 ff dels refereres og dels gengives i Uddrag. L. har dog hermed langtfra udtømt Kilden. Desuden H. G. A. Jørgensen: Sognepræst og Præstegaard, Kh 1938. Her bringes S. 46 f ordret Slutningen af Afhandlingen. Fremdeles: Den danske Kirkes Historie under Redaktion af Hal Koch og Bj. Kornerup, Bd. VI, S. 302—04. (Kh 1954).

²) Danske Cancellies (1. Dep.) Papirer (D. C. P.) i Rigsarkivet, Sag 370, mrkt. 3185 og Q 963, J. P. Mynsters Erklæring af 11/1 1840 over Plesners og Biskop Fabers Betænkninger. Gengivet i Kh. S., 3. Rk., Bd. IV, S. 97—104 ved L. Koch.

ensidigt, mens Plesners ikke kommer til deres Ret, skønt de forekommer nok saa vel underbyggede som Biskoppens. Herfra maa dog gøres een Undtagelse: Plesners Vurdering af Vækkelsens politiske Aspekter er ikke saa klar som Mynsters. De her gengivne Afsnit er saaledes dem, der blev Genstand for Bispens Kritik i hans Erklæring til Danske Cancellie.

Plesners udførlige Gendrivelse af Argumentationen mod de vakte kan vel forekomme en nutidig Læser noget vidtløftig eller endog overflødig. Man kunde maaske mene, at de anførte Almindeligheder er af en saadan Beskaffenhed, at de ikke med Vægt lod sig bruge som Begrundelse for Indgreb mod de vakte. Herved vilde man imidlertid overse, at Situationen omkring 1840 var en ganske anden end nu, da 4. eller 5. Generation efter Pionererne har etableret sig solidt som Kirkens Støtter. Dengang opfattedes Vækkelsens Folk ofte — og med Rette — af toneangivende Kredse som religiøse og politisk-socialt Oprørere, der truede Kirke, Stat og Moral. I den datidige Situation var følgelig de af Plesner anholdte »Banaliteter« gangbar Mønt: Mynster selv og med ham adskillige gejstlige anerkendte dens Paa-lydende og satte den i Cirkulation³. Plesner kan saaledes meget vel have hentet Inspiration til sin Apologi i det sidste af de i Note 3 nævnte Indlæg.

I Afsnit 4 giver Plesner sine Grunde for Ønskeligheden af en »Modification« af den bestaaende Lovgivning angaaende gudelige Forsamlinger. Han ønskede altsaa neppe fuld Frihed for disse, saa lidt som han mente, at de burde lades ganske uden Tilsyn. Om det første Punkt er hans Udtalelser vage. M. H. t. Overvaagelsen foreslog han en Genoplivelse »under en tidsmæssig Skikkelse« af Medhjælperinstitutionen. Denne vilde efter hans Skøn kunne yde

³) F. Eks. Viborg Bispearkiv, Biskop Øllgaards Br. af 12/6 1846 til D. C. (Sagnr. 129/1846, samme til samme 21/1 1847 (Sagnr. 434/1846), samme til Min. f. K. & U. 27/10 1848 (Sagnr. 474/1848 og L. P. C.. S. 9—13, Pastor C. Graaes Indlæg af 15/6 1838. (se Note 5).

Staten tilstrækkelig Garanti mod Forsamlingsbevægelsens Udartelse, naar blot ikke Tilsynet blev for »ængsteligt eller minutiøst«. Hovedsagen for Plesner var at understrege Nødvendigheden af, at den ældre kirkelige Lovgivning blev afpasset saaledes til den med de ændrede Samfundsforhold givne Situation, at Vækkelsesbevægelsen ikke blev tvunget ud i en oppositionel Stilling til Statsmagt og Kirke. I saa Fald vilde nemlig den første skeje ud og blive en Fare for de sidste. Men ikke alene — heller ikke først og fremmest af denne Grund — burde Lovgivningen tages op til Revision: »Modificationen« stod for ham som en Retfærdighedshandling mod en Gruppe Medborgere, der kun i ringe Grad selv formaaede at tale deres egen Sag.

Plesners Tanker om de religiøse Bevægelsers Ret til friere Udfoldelse var tidligere kommet til Udtryk. Tillige havde han med et noget ældre Skrift (fra 1832) vist sin Forstaaelse af Nødvendigheden af Landboreformer, især for Husmænds, Daglejeres og Indsidderes Vedkommende, og gjort gældende, at Præsterne paa Landet var de rette Ordførere for Landalmuen, der som Følge af sin Fortrykthed ikke var i Stand til at gøre sig gældende paa det politiske Plan. Fra sin Barndom og Ungdomstid i Raarup Præstegaard⁴ var han fortrolig med Bondestandens Kaar og bekendt med »de stærke Jyder«, hvis Holdning havde aftvunget ham Respekt. Da Vækkelsen i 1837 fra Fyn bredte sig til Langeland, blussede Debatten for og imod Bevægelsen snart op inden for det nystiftede Langelands Præstekonvent⁵. Sognepræsten i Humble (han blev Provst i Foraaret 1839) stillede sig herunder uden Tøven paa de vaktres Side, ikke fordi han paa nogen Maade var »Vækkelsespræst«, men fordi han ud fra sine Forudsætninger indsaa

⁴) Iflg. Wiberg: Alm. da. Præstehist. var han født i Raarup (Bjerre Hrd.) 26/1 1782 som Søn af Spr. og Provst P.

⁵) Langelands Præstekonvents cirkul. Conferensprotokol 1838—73, cit. L. P. C.

Vækkelsens Berettigelse betragtet under baade religiøs og social Synsvinkel.

De 7—8 Indlæg, der i L. P. C. gaar forud for Plesners første Bidrag til Debatten, viser, at deres Ophavsmænd i det hele stillede sig afvisende til Forsamlingsbevægelsen. Flere af Diskussionsdeltagerne fremsatte herudover Forslag til Imødegaaelse af Bevægelsen. Disse Forslag blev imødegaaet af Plesner, der hævdede, at Katekisationer, som nogle foreslog, var en tom og udlevet Form, og at Forelæsninger over Lærebogen, som andre ønskede taget i Anvendelse, neppe vilde være til Gavn. Endelig fastslog han, at »det her (L. P. C., S. 18—20, Pastor Thygesen) proponerede Hyrdebrev . . . vilde maaske være vanskeligt at udarbejde saaledes, at vi alle underskrev det, dersom det ellers skulde berøre meer end Overfladen af Sagen. Ei heller tør man vel love sig synderlig Virkning af et skrevet eller trykt Ord hos Almuen. Her maa viva vox og Forhandlinger, som gaae ind paa de concrete Forhold, til, for at udrette noget Reelt«⁶.

»Vi Præster«, mener Plesner, maatte hellere end at modarbejde Forsamlingerne »anvende vor Indflydelse til at gjøre dem legale, og det saavel ved at bestræbe os for, at Lovgivningen angaaende saadanne Forsamlinger maatte forandres, som ved at formaae dem der have Trang til slige religiøse Forbindelser, til at indrette dem efter Anordningerne — men især ved, selv at lede de religiøse Forhandlinger, hvor saadanne fremstaae. At det hverken er christeligt — ei heller fra et borgerligt Synspunkt betragtet, klogt, at sætte sig i Opposition til det sig yttrende religiøse Liv — om det end ikke aabenbarer sig lige paa den Maade vi ønske, har jeg i vor sidste Samling vedkjendt mig, som min Mening og søgt at bevise at være den rette«⁶.

Det vil med ovenstaaende in mente være klart, at Plesners Udnævnelse til Provst havde en Lettelse af Situa-

⁶) Plesners Indlæg (Aug. 1838), L. P. C., S. 22—30.

tionen for Øens vakte til Følge. Beretningen herom og om den langelske Vækkelse i det hele vil blive bragt andetsteds⁷. Med det følgende skal kun tegnes det Hændelsesforløb, der førte frem til Udarbejdelsen af hans Afhandling.

Den 16/4 1839 havde Herredsfogeden i Rudkøbing, v. Schmidten, foreslaaet, at man for at dæmme op for de fynske Lægprædikanters Aktivitet paa Langeland skulde stille dem under Opsyn af deres Hjemegns Politi. Herefter skulde det være dem forbudt at rejse til Øen uden Pas, der kun maatte udstedes, naar de »først havde beviist lovligt og nødvendigt Ærinde paa Langeland«⁸. Forslaget gik sammen med nogle Forhørsakter fra Forhør over langelske vakte via Amtmanden i Svendborg til Danske Cancellie, der udbad sig Biskop Fabers Betænkning herover. Bispens foreløbige Svar forelaa 25/6 1839⁹. Sagen var blevet sendt til Udtalelse hos den nyudnævnte Provst Plesner, der — trods »Erindring« herom — endnu ikke havde svaret.

Plesners Svar lod imidlertid vente paa sig, og sidst i Juli returnerede han de tilsendte Dokumenter — uden Betænkning. Som Grund hertil angaves, at han ikke vilde afgive Erklæring uden at have foretaget en grundig Undersøgelse af baade Vækkelsens Omfang og dens Indflydelse. Efterforskningen maatte naturligvis tage sin Tid, naar man tog den langelske Vækkelses Omfang i Betragtning. Men desuden var et nyt Moment kommet til, som bevirkede, at Sagen maatte underkastes en særlig grundig Overvejelse:

⁷) Den langelske Vækkelses Historie vil blive fremstillet i Bd. III i Serien »Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Aarh.«, Kh 1960 ff. De 2 første Afsnit af P's Afhandling, der hovedsagelig beskæftiger sig med lokale Forhold, vil her bliver taget op til Behandling.

⁸) DCP Nr. 1226, 1. Dp. Q 963, 7/5 1839, Skr. t. Fyns Biskop.

⁹) som til ⁸), mrkt. 1663 ad Q 963. Skr. af 25/6 1839 fra Faber til D. C. Svar paa en »Erindring« fra D. C. af 22/6 1839.

»Men endog med Hensyn hertil har Sagen beroet for længe hos mig. Og dette kan jeg blot bede undskyldt ved at fremføre den sande Aarsag, nemlig: en vis Tvivlrædighed i Henseende til, hvorledes jeg skulde fremsætte min Mening, der, saavidt jeg ved, divergerer i denne Sag baade fra Deres Høiærværdigheds og det kongl. Danske Cancellies. — Naar jeg nu hertil føjer den vigtige Omstændighed, at Hans Kongelige Højhed Prinds Christian Frederik af Danmark, Stiftets høie Gouverneur, i en Samtale, som Han bærede mig med angaaende denne Gjenstand, befalede mig at meddele Ham saa vel speciel Underretning om de religiøse Bevægelers Character og Gang her paa Landet, som min Mening angaaende samme — saa tør jeg nære det Haab at Deres Høiærværdighed vil finde det naturligt, om jeg, af Frygt for at fremkomme med nogen overilet, subjectiv Dom, har taget mig — maaske for lang — Tid til at gaae ind paa de concrete Omstændigheder. —¹⁰.

Biskop Faber saa sig herefter nødsaget til at afgive Betænkning uden Støtte i Resultaterne af Provstens Under søgelse. Dette skete med Promemoria af 10/8 1839. Heri rekapituleres i afdæmpet Form Bispens Forslag fra hans Erklæring til Danske Cancellie af 2/5 1838, i hvilken han havde andraget paa en Definition af Begrebet »en lovmedholdelig gudelig Forsamling«, specielt med Henblik paa en Fiksering af Deltagerantallet. Erklæringens Hovedpunkter var med Kancelliets Cirkulære af 16/6 1838 blevet om sendt til Udtalelse i Bispekollegiet, hvor det havde faaet en kølig Modtagelse¹¹. Heller ikke nu lykkedes det Faber

¹⁰) P's Skr., dat. 30/7 1839, til Faber findes i DCP 3185 af 23/11 1839, indlagt i Fabers P. M. til D. C. af 10/8 1839, mrkt. 1 Dept ad Q 963.

¹¹) Som Eks. paa Bispens Behandling af Fabers Forslag kan nævnes Øllgaards Betækn. af 6/12 1838, der skarpt kritiserede Fabers Tanker og konkluderede, at Frd. 13/1 1741 var god, blot man undlod enhver Foranstaltning, der kunde minde om Forfølgelse. (Viborg Bispearkiv, Collegialbr. 1839, Sagnr. 270/1838).

at trænge igennem med sine Synspunkter. Efter at Biskop Mynster havde ytret sig om Skrivelsen¹², lod Kancelliet Sagen falde, saaledes at Frd. 13/1 1741 fremdeles formelt — om end stadig mere liberalt fortolket — bestod som Grundlag for Myndighedernes Behandling af de vakte i Christian VIII's Regeringstid.

Kancelliet sendte endnu en »Erindring«¹³, inden Plesner fik udarbejdet sin Betænkning, der fulgte med hans Afhandling om de vakte¹⁴. Betænkningen konkluderer, »at der ikke synes at være nogen Grund til at befrygte Fare for Kirke eller Stat af denne aandelige Retning — især naar man ikke ved Strengthed exalterer Gemytterne«, og at »om de hidtil bestaaende Anordninger om gudelige Forsamlinger maatte modtage en Modification efter de nuværende Forhold, var det vist tjenligt for den gode Sag«. Provstens Betænkning og Afhandling sendtes videre til Danske Cancellie med Biskop Fabers P. M. af 8/11 1839¹⁵.

Nedenstaaende bringes Afsnit 3 og 4 af Plesners Afhandling, idet de to første Kapitler — som foran bemærket — vil blive optaget til Behandling i anden Sammenhæng. Plesner har ikke selv renskrevet Teksten, kun spredt findes Anmærkninger eller Rettelser med hans Haand. Skriveren er muligvis Hans Knudsen, Lærer og Kirkesanger i Humble i omtrent 50 Aar fra 1824. Det har været Udgiverens Bestræbelse at gengive Teksten med størst mulig Nøjagtighed, kun enkelte aabenbare ortografiske Fejl eller Forglemmelser er korrigeret — saadanne Rettelser er anført i Parentes. De ortografiske Inkonsekvenser, som findes i Manuskriptet, vil saaledes stort set genfindes her. I øvrigt er Skriften adskillige Steder saa afbleget, at det kan forud-

¹²) Se Note 2 og Den da. Kirkes Hist., Bd. VI, l. c.

¹³) DCP Nr. 2499, mrkt. 1 Dp. Q 963, Skr. af 14/9 1839 fra D. C. til Faber.

¹⁴) P's Betænkning af 24/10 1839 til D. C. (mrkt. 1 Dp. ad Q 963) findes sammen med Afhandlingen i DCP, Sagnr. 3185 (se Note 10).

¹⁵) DCP, Sagnr. 3185, mrkt. 1 Dp ad Q 963 pr. 15 Novbr 1839.

ses, at den inden mange Aar vil være ulæselig. Ogsaa heri ligger et Motiv til Bevarelse i varig Skikkelse af en værdifuld historisk Kilde og Apologi for en religiøs Gruppe, der ikke i Samtiden var forvænt med Fortalere.

3.

»Der fattes ikke hos os, selv blandt alvorlige og retsindige Christne, paa Opposition imod denne Opvækkelse — og en forskellig motiveret Frygt for denne Bevægelses Følger i Kirke og Stat udtaler sig hyppig i flere Kredse. — Da dette og hører til det gjærende religiøse Livs Yttring iblandt os, maa jeg ikke forbigaae de Indvendinger og Beskyldninger som fremføres i det private Liv mod de Opvakte; eller at ledsage Oppositionsyttringerne med nogen Kritik.

a) Man har beskyldt Opvækkelsen, baade i dens Princip: »Guds Bud er højere end Kongebud« og i dens Fremtræden i gudelige Forsamlinger, som ikke altid ere anordningsmæssige, for allerede nu at forbyrde sig imod det borgerlige Samfund, og for, at fremkalde og bestyrke Ringeagt og Ulydighed mod Øvrighed og Statens Love — men da den selv erklærer den hellige Skrift for en ufravigelig Regel, og da Skriften paa det alvorligste indprænter Agtelse og Lydighed mod Øvrighed og dens Befalinger, saa er derved allerede for en Deel Beskyldningen afviist og Frygten hævet. Ogsaa er det min, paa Bekjendtskab til Mange af de Opvakte grundede, Overbeviisning, at Kongen ikke har troere Undersaatter, end blandt de Opvakes Tal. For dem er Lydighed en Religionspligt — først mod Gud, dernæst mod Kongen. Til dem lyde(r) Troskabsformaning saavel i Huset, som i Kirken — og de glemme ikke at bede for Kongen og hans Huus i deres huuslige Andagtstimer. Men gjelder det jordisk Opoffrelse, da er den lettere for dem, som Verden ei har det højeste Værd for, og som, om Livet skulde hengives, ere visse paa en skjønnere Seierskrone end den, der vinkede vore Forfædre til Kamp fra Valhalla. Og endelig: naar kun Egoismens skjøre Baand knytter

Undersaatten til Fyrsten efter de verdslige Forhold; da er der i de Troendes Samfund, en hellig, usønderlig Pagt mellem Fyrste og Folk. — Nægtes kan det, bør det ikke, at de Opvakte statuere en højere Lov, end Kongens, samt at denne i Collisionstilfælde skal vige for hiin. — Hvorvidt Staten kan vinde eller tabe ved denne Tro, have de, som ikke fattede, hvor enhver varig Lov skal have sin Grundvold, sat under Qvæstion. — Om den modsatte Anskuelse vil give Staterne større Kraft og længere Varighed, maa andre Staters Skjæbne lære. Hos os, troe vi, vilde¹⁶ Regjeringens og Religionens Bud indbyrdes harmonere og derved vil undgaaes det farligste Dilemma. At de Opvakte have undertiden med Bevidsthed handlet imod Anordningen af 13 Januar 1741 er in confesso men ligesaa vist er det, at de længe antog, at denne Lov hørte til de flere kirkelige Love, som ere factisk, om end ikke in forma abrogerede, og at den slet ikke angik deres Forsamlinger. At ville slutte fra denne Lovovertrædelse til de Opvaktes Sind og Mening i Henseende til de borgerlige og kirkelige Love i Almindelighed, synes ligesaa ubilligt, som om man vilde fordømme hver den som en Overtræder af Guds og Kongens Lov, der foretager sig et Arbeide om Søndagen, der ikke er af »stor og uomgængelig Fornødenhed« — eller den Politimester som slet Embedsmand, der ikke overholder Lovens 6—3—1—4.—

b) »Uenighed og Strid i Samfundet ja i Familiernes maa befrygtes«. Hvoraf kan ikke baade huuslig og borgerlig Strid opstaae, naar et kjærligt, forsonligt, christeligt Sind fattes? Hvor der er levende Interesse for noget Vigtigt, der vil Uenighed og Strid ikke gandske udeblive. Skulde man derfor ønske Livet borte; ja skulde Man i Særdeleshed ønske det religiøse Liv skriinlagt, fordi ogsaa ved dets Side gaaer Tvist og Strid, istedetfor Kulde og Dørskhed? Men at Striden ikke vil blive bitter eller fordærvelig, tør

¹⁶) vilde, bør sikkert læses »ville«.

man vente, saafremt Christi Aand er virksom hos Parterne; og er den ikke dette, da vilde de alligevel kives, endskjøndt Religionen ikke afgav Prætexten dertil. I alt Fald skal man ikke ønske Ligegyldighed, ja aandelig Død for at undgaae Strid — Livet er dog en Kamp værd — eller vente, at den som føler Savnet af sit Livs Element, skal renoncere paa dets Gjenfindelse af blødagtig og feig Frygt. Men stræber man oprigtig efter at oplive og nære Christi Aand i Menighederne og i Familierne, da har det ingen Fare med Striden. Men nogen anden sikker Fredsvei gives der ikke.

c) »Lediggang er en Frugt af Opvækkelsen — som kalder Interessen bort fra det praktiske Liv, til tom Grublen og sløvende Følerie«. — Nogle Timer blive unægtelig anvendte til Andagts og Opbyggelsesøvelser, dog meest om Søndagen. Denne Dag fordrer de Opvakte strængt at skulde¹⁷ gjengives dens tabte religiøse Anseelse og Helligholdelse. — Enhver som har med alvorligt og kyndigt Blik skuet ind i Livet, vil og erkjende Vigtigheden af at dens aandelige Bestemmelse haandhæves, om end ikke med pharisæisk Austeritet, saa dog med christelig Alvor; for at dog ikke den nedbøiede Deel af Menneskeslægten skal gaae tilgrunde i materiel Trældom, eller Samfundet i det Hele tabe en jevnlig og uundgaaelig udvortes Paaminder om et andet og højere Maal for Menneskets Dage og dets Stræben end den udvortes Verden med dens Møjer og Nydelser. — At undertiden, især naar, de reisende Opvakte indtræffe, nogle Timer tages ogsaa fra Arbeidsdagen til religiøse Beskæftigelser, er sandt. Men hverken ere disse mange, ei heller kunne de paa nogen Maade komme i Sammenligning med de utallige Timer, der undrages Arbeidslivet og bortødsles til Dands, Spil, Sviir og alskens Letfærdighed, eller til ørkesløs Omdreven og — i andre Kredse — til unyttig ofte fordærvelig »Moerskabslæsning«. Disse og flere lignende tidmyrdende Onder formindskes dog ved

¹⁷) skulde, bør læses »skulle«.

Opvækkelsen, der saaledes rigeligen erstatter Arbejdslivet, hvad den undertiden fratager det. — Desuden har Erfaring viist, at de Allerfleste af de Opvakte føre et mere huusligt og arbejdsomt Liv efter end før deres Omvendelse. At der kan paavises enkelte Exempler af modsat Natur, er vitterligt. Men Undtagelserne bør dog ikke tillægges overveiende Beviiskraft imod hvad der skeer i Regelen — og næsten altid vare de, som viste Ladhed efter deres Overgang, dovne iforveien. —

Har nu, som Tilfældet er, Erfaring godtgjort, at Opvækkelsen snarere beforder, end svækker Arbejdsomhed og bevarer baade Legeme og Aand sunde og dygtige dertil, medens Opvækkelsens Fjender: Synd og Last have en modsat Virkning; da behøver man ikke at frygte for religiøse Grublerier, eller for Mysticismens Drømmeliv hos Almuen. Legemligt Arbejde forjager begge disse, og Christendommen, der ærer højt den sunde Sands, saavel som andre Aandens Ævner, vil kalde Hundrede til aandelig Ædruhed mod Een til hine Abnormiteter. — Naar kun Opvækkelsen bevares for Misdeldelse, vil den i og for sig selv fremme rolig, christelig Arbejdsomhed. — Denne Paa-stand har Erfaring endnu ei svækket. —

d) »De natlige Sammenkomster give Leilighed til Utugt«. Det falder næsten i det Komiske at høre en saadan Indvending i vore Tider. Dog skal den her tages alvorlig. —

Det bør ikke taales, at gudelige Forsamlinger i det Større, holdes til ud paa Natten. I Vinter varede enkelte Forsamlinger indtil Klokken 10 om Aftenen, ja derover. Dette er en Uskik, som Politiet ikke skulde taa, om de Opvakte ere ukloge nok til ikke selv at afskaffe den gandske. — Hidtil har der dog ikke indtrængt sig nogen Usædelighed i de Opvakes Forsamlinger; medens saadan desværre alt for hyppig skal finde Sted i de verdslige, især natlige Selskaber, hvor Ungdommen dandser og svirer, ofte uden alt Tilsyn, og som ikke ere sjeldne paa Landet. — At de Opvakte ansee og ligefrem erklære deres Forsamlinger for en

nødvendig Modgift mod dette og andre moralske Onder i Selskabet, som hengaae ustandse, endskjøndt de som æddrende¹⁸ Gift trænge ind til dets Marv; har jeg oftere hørt — og ønsket mig istand til at bevise, at her ikke er Trang til saadanne Midler mod saadanne Onder. — At forresten Utugt og Løstgængighed ere iblandt de Laster, som der alvorligen ivres imod i deres Forsamlinger, kan jeg bevidne. —

e) »Aandeligt Hovmod«.

Her er det svageste Punct berørt. Phariseisme, Stoltshed under Ydmygheds Skin, Ringeagt for dem, som ere udenfor, ere Klipper, hvorpaa de fleste afsondrede Selskaber, som tragtede efter aandelige Fortrin, pleie at strande. Men ogsaa derfor bør man modvirke saadan Afsondring af de Opvakte fra Menigheden, og med Klogskab i Kjærlighed bevare dem for vor Kirke, saavel som for Staten — og ingenlunde med Forfølgelse, som nærer ensidige, separatiske og hovmodige Anskuelse fremvirke Afsondringen. Heller unde man dem al tilbørlig Frihed forenet med mildt Tilsyn og kjærlig Veiledelse. Dog vil ogsaa her Christendommen med sin ydmyge, milde, universalistiske Natur udrette det Meste og det Bedste.

f) »Sværmerie, Fanatisme«. — (Med Plesners Haand tilføjet: »Intolerance«).

Disse ligge vistnok den exalterede religiøse Stemning nær, især hos en mindre dannet Klasse af Mennesker, og bør derfor med Omhu modarbeides. Hidtil have disse Onder ikke endnu i nogen synderlig Grad yttret sig hos de Opvakte. Fanatismen har snarere været paa den modsatte Side. Naar man spotter og jager dem, som synge aandelige Sange paa deres Vandringer, men lader dem ubemærkede som synge løstgængige Viser — naar man stifter Foreninger til at udeholde de Opvakte af Sognene. Naar man tilføjer dem Overlast, naar de fredelig befare Veiene

¹⁸⁾ mulig Læsemaade: ædrende.

— og drive¹⁹ kaad Abespil med dem, for deres Religiositets Skyld — da ere deslige Yttringer vist ikke Vidnesbyrd om Rolighed og Maadehold, men vel Frugten af en Art, skjøndt ikke religiøst Sværmerie og et Middel til at vække dette. (Med Plesners Haand tilføjet: Intolerancen er desværre gjensidig hos Mange, skjøndt ei hos Alle).

g) »Man lader Kirken vige for Huset, og giver derved Læreembedet i Lægmands — ofte i den Uvidendes Haand«. —

Dette er aldeles ikke nogen nødvendig Følge af Opvækkelsen og de med denne forbundne Forsamlinger. — Som disse hidtil have yttret sig her, drage de ikke Tilhørerne fra Kirken, fordi de føre Tilhørerne nærmere til Husene. Enhver Præst, der med Troskab forkynnder Christendommen i sin Kirke, vil meget sjældnere savne de Opvakte der, end de Ikkeopvakte, og neppe finde mere stadige og opmærksomme Tilhørere, end hine. (Fodnote: »Jeg har seet dem i Kirken under Gudstjenesten Søndag Formiddag; ved Bibellæsningen om Eftermiddagen — og derfra gaae til Opbyggelsestimer i deres egen Kreds. En heel Dags Andagt er dem kjær«.)

Og hvad skal Kirken udrette, naar den ikke understøttes af Huset? Ved dette skal baade Kirke og Skole bestaae. — Længe nok have mangfoldige Kirker staaet næsten tomme, og maatte snart have været at ansee for overflødige Bygninger, dersom ikke en nye Aand, der just ikke var avlet inden Kirkens Mure, var vækket og havde gjort sig gjældende i lavere saavel som i højere Kredse. Den aabenbarer sig anderledes i hine, end i disse, men bliver dog vigtig for enhver Christen, som giver Agt paa dens indflydelsesrige Virksomhed til at fremme et aandeligt og kirkeligt Liv. Den ytrer sig med Frihed — dog ingen løsløs, thi den underordner sine Tilhørende baade de gudommelige, og de mod disse ikke stridende menneskelige

¹⁹) bør læses: »driver«.

Love. — Men hvorledes skulde Oplysningen nedstige til de lavere Stænder, eller Aanden naae nogen glædelig Væxt i disse, naar den ikke maatte bevæge sig der med den for disse eiendommelige Frihed? Hvorlidet Tvangssystemet udretter baade i Kirke og i Skole, har Erfaring lært. Det er og kan ifølge sin Natur ikke være meer end elementarforberedende; thi Menneskets Aand hæver sig ikke, idet den deprimeres. Ogsaa i disse lave Regioner vil Menneskelivet udvikle sig indenfra, ikke voxe som Stenen, ved Paa-sætning. Verdens Frelser fremgik af Folket og som en Bestanddeel af det, skabte han et aandeligt Liv i det. Herved er Normen givet for Livet i hans Rige. Derfor maa enhver, af Folkelivet selv fremgaaende højere, især christelig Livsyttring — der aldrig kan være det borgerlige Liv fjendtlig — have højt Værd for Staten, saavel som for Kirken — for Enhver, som veed at vurdere den. — Thi kun hvor Christi Kirke ikke indknibes inden døde Steenmure, men omfatter alle Boliger fra Borgen til Hytten, har Staten sin sikke Garantie i den. Om end der Kirkens Hvælvinger sank i Gruus, lever dog den sande Kirke i Kraft, og bliver Samfundets Velsignelse. — Men at Læreæmbedet skulde rives af den Kyndiges Haand for at gaae over i den Ukyndiges, fordi Ordet lyder fra en Laikers Læber; strider saa gandske imod Menneskets aandelige Natur og de sig efter denne ordnende Forhold, at Enhver, som blot har gennemgaaet sit Noviciat i Tænknings og Erfaringens Skole, maa indsee det Ugrundede i denne Frygt. Bevare Kirkens Lærere Sandhedens og Kundska-bens Aand, gaae de med Flid fremad i christelig Viden-skab, og stræbe redelig efter at være hvad de kaldtes til: »Jordens Salt« — da vil deres Anseelse som Lærere voxe i samme Forhold, som Menigheden voxer i Ævne til at bedømme deres Værd. Men kunne, eller ville de ikke bygge deres Anseelse paa denne Grundvold; da maa de falde, og med dem den udvortes Kirke, der ikke drager Omsorg

for en Lærerstand af højere Gehalt. — Intet kan da redde dem fra den fortjente Undergang.

Men de som forudsee Lærerstandens, Geistlighedens Ringeagt og Fald i de religiøse Bevægelser, i Almuens Bestræbelser for, ved egen Selvvirksomhed at afhjælpe sin aandelige Trang; have ikke læst ret i Fremtidens Bog. — Dersom Fortiden er Fremtidens Billede, saavel som dens Moder, da ville hine²⁰ Bevægelser, denne Virksomhed anspore, ja fremtvinge Geistligheden til en alvorligere og raskere Fremgang i det aandelige Gebeet, og isærdeleshed i det religiøse Liv. — Er det Sandhed, at en irreligiøs Tidsalders Geistlighed — ogsaa et Barn af Tiden — ikke kan gandske træde ud over sin Tids Grændser; da vil en mere religiøs Tidsalder gjøre en lignende Erfaring. — Vexelvirkningen mellem Menighed og Geistlighed vil altid være reciprok, og en religiøs Stemning hos Folket, dets vakte Sands for Livet i Gud vil indvirke oplivende paa den geistlige Stand, opløfte og styrke den, idet den vidner: at troe Gjærning i Aandens Rige aldrig vil være forgjæves. —

h) »Den slaviske Vedhængen ved Bibelord og Symboler, som er characteristisk for Secten, vil fortrænge Aandens Lys og kalde et papistisk Mørke tilbage — og Protestantismen vil gaae under i Bogstavtrældom«. —

At de Opvakte have en stundom overdreven Mistillid til den menneskelige Fornuft og miskjende dens Værd; maa indrømmes. — Men da de desuagtet med sand Alvor tænke over Livets Ord i den hellige Skrift, er det deraf en Følge med Nødvendighed, at de ved at bruge Aandens Øie i de af Sandhedslyset bestraaede Egne, maae skærpe det aandelige Syn; indtil de lære at kjende og ære dets virkelige Værd. — Redelig Forskning i Guds Ord udvikler med Nødvendighed Aandens højeste Ævner og leder selv dem, som nu ringeagte Fornuften og Aandens Frihed, til Erkjendelse af disses

²⁰) muligvis: hiine.

Værd. Hver den som vandrer i Lyset lærer at kjende og at ære det. — Men de, for hvem det aandelige Lys er fremmed og hvis Sjel er bleven Materiens Træl, de staae Fare for at vorde blinde i Henseende til det indvortes Menneske. For dem, fremfor de Opvakte er Faren nær. — Saalænge disse erkjende Bibelen for Troens Kilde, ære og benytte den; kan der ingen varig Blindhed iblandt dem være at befrygte. Men skulle Obscurantismens Venner og Befordrere opnaae, at Skriften maatte vige for hine dunkle, mystiske Værker, som saameget tiltale flere uklare Gemytter — da vare Sjelene allerede indtraadte i Formørkelsens Regioner. — Enhver uselvstændig Aand er udsat herfor, dog vel mindst de, som holde dem til Gud. —

i) »En mørk, glædeløs, mod Forsynet utaknemmelig Stemning indtræder i Livet, og berøver det en Deel af dets Værd.«

Uden Glæder er de Opvakes Liv ingenlunde, skjøndt deres Glæder ofte ere de mere Verdsligsindedes modsatte. Paa hvis Side Vindingen er, vil jeg ikke forsøge paa at veie; thi det er incomparabile Størrelser der skulde sammenlignes. — At de saakaldte Mørke ofte ere de Lyse, og at deres Glæder ogsaa ere Glæder, som gjøre dem Livet kjær, og som de ere mere taknemmelige for end mange af dem, som glæde sig paa den modsatte Pol, kan ikke modbevises imod deres Paastand.

At de iøvrigt her vise en Eensidighed, som vidner om, at deres Aand endnu ikke er ret frigjort og kommen til en klar Anskuelse af Guds Anordning og af Menneskelivet; bør ingenlunde nægtes. Men denne Indskrænkethed er kun temporær og kan tillige være velgjørende formedelst Conflicten med det epikuræiske og aniscippiske (?) System, der længe har gjort sig gjældende og forgrenet sig saare vidt. Reaction var nødvendig; men Middelveien ikke strax at finde. — At »Livets Lyst« iøvrigt aldrig vil savne Tilhængere, og at man ikke behøver at frygte for, at dens Modstandere skulle forjage den; er en Erfaring, som selv

Munke, Methodister og Qvækere stadfæste. Men vore »Opvakte« høre end ikke paa stor Distance nær, til disse, en Tid tilsyneladende glædeskye Sector.

k) »At de Opvakte lettelig vorde Redskaber i — tildeels skjulte Lasters Haand og dermed farlige for Samfundet«; er en Yttring, som undertiden høres. —

At fremmede, ja aldeles ubekjendte Personer, der komme til dem med det religiøse Sprog paa Tungen, som de ynde, finde en let Indgang, hos og Indflydelse paa de Opvakte, er vist og at de religiøse Forsamlinger kunne være et beqvemt Vehikel til at befordre og udbrede skadelige Insinuationer har andre Tiders og andre Landes Exempler godtgjort. Ogsaa dette: at Pluraliteten af vore Opvakte, ja næsten hele Massen hører til Almueklassen, der ikke staaer paa noget særdeles højt, om endog for deres Stand agtværdigt Culturtrin — ja selv at de betragte sig som Eximerede, Hellige, udsætter dem — uden Aandens højere Indvielse — just for at blive hyklende Bedrageres Redskaber. — Alt dette kan ikke nægtes, men maa endnu hos os kun henføres til Mulighedernes Rige; thi det vil være umueligt, jeg vil ikke sige: at bevise, men at bringe til nogen Grad af Probabilitet, hvad Enkelte, der med presbyteriansk Frygt see ultramontanske og jesuitiske Snarer alle vegne, paastaae: at disse Bevægelser, styrede af usynlig Haand, føre til — Rom.

Det er aabenbart at Magister Lindberg gennem sin Nordiske Kirketidende udøver megen Indflydelse paa de langelandske, saavel som paa andre Egnes Opvakte. — Skolelærer R. Sørensen i Vensløv virker og baade mundtlig og skrif(t)lig paa dem. (Fodnote: »Fra denne er — efter hvad mig er berettet — hidsendt en Opfordring til at underskrive en medfølgende Ansøgning til Kongen om at beholde det gamle Ritual. Et Exemplar af Udkastet til det nye skal tillige have circuleret. Enhver, som underskriver Ansøgningen betaler tillige een Mark og faaer Løfte om »en god og smuk Bog« derfor. — Saa fortælles der«.)

Pastor Mau har ogsaa været her, men hans Navn høres sjældnere. Nogle Bønder fra Fyen, hvis Navne ere bekendte af Retsacter, have især indvirket her. — Men om alle disse er der dog ikke Grund til at antage, at de, bevidst eller ubevidst skulle være i Roms Tjeneste. — En Reisende — Købner, Graveur — fra Hamborg — holdt med Bifald Taler i deres Forsamlinger, hvor han ikke afveeg fra de evangelisk-christelige Lærdomme²¹. I private Samtaler skal han have yttret dissenterende Meninger om Barne-daaben. Som Emissair fra et Tractatselskab udbredte han Smaaaskrifter, tildeels af pietistisk Tendents. Siden tilskrev han »de Troende paa Langeland« og advarede dem for at bygge deres Tro enten paa Grundtvig, eller Lindberg, eller paa noget andet Menneskes Autoritet istedet for paa Guds Ord. — Flere Fremmede vides ikke at have, eller have havt nogen Indflydelse paa de Opvakte her. —

Jo mere man bidrager til Schisma mellem de Opvakte og deres Medborgere, desto mere slutte de sig til hinanden, desto mere mistroiske og hemmelighedsfulde blive de — og derved forøges den muelige Fare for Bedrageres Indflydelse paa dem. —

Efter at have fra et praktisk Standpunct betragtet, og deels afviist, deels indrømmet de Indvirkninger, som her gjøres imod Opvækkelsen, som den yttres sig i disse Egne, og derved godtgjort, at Vægtskaalen i de fleste Tilfælde synker til dens Side; maa jeg tilføie, at det er min, ved stadig Opmærksomhed paa dens Gang vundne Overbeviisning: at Opvækkelsen hidtil har virket gavnlig paa Lange-

²¹) Oplysninger om Mag. Lindbergs Virke for de vakte i Aarene 1837—40 findes i K. Baagø: Magister Jacob Christian Lindberg (Kh 1958). Endv. kan henvises til L's løbende Beretninger om Vækkelser og Retssager mod de vakte i Nordisk Kirketidende for de samme Aar. Lærer Rs. Sørensen har faaet sine Mindeskrifter med K. Bannings »Degnekristne« og »En Landsbylærer« (begge Kh. 1958). I »Degnekristne« ret fyldige Oplysninger om Pastor J. C. E. Mau. Om Købner kan læses i Søren Hansen og P. Olsen: De danske Baptisters Hist. (Kh 1896). Endv. i det snart udkommende Bd. VI i den i Note 7 nævnte Serie.

land, ligesom det er min Forventning, at den under hensigtsmæssig Medvirkning fra Kirkens og Statens Side fremdeles vil gjøre det. — Jeg har seet Flere, som ad denne Vei ere komne til Erkjendelse af deres forrige Livs Vildfarelser og Synder; som ere førte til et renere og højere moralsk og religiøst Standpunct, end de før havde inde — og som have fundet en — ikke falsk, men — sand Fred, som de ellers neppe havde naaet — og jeg maatte fordømme mig selv, dersom jeg vilde sige, eller tilraade at forstyrre en Vei, der har ført og endnu fører til Frelse, til det samme Maal jeg selv skal søge og vejlede Andre til — fordi hiin Bane ikke i Eet og Alt congruerer med min. —

4.

Efter denne Anskuelse kan Spørgsmaalet hos mig ikke være om, hvorledes Man skal modarbeide Opvækkelsen og standse den; men hvorledes Man kan standse dens Udskeielser, lede og bevare den stadig i det Gode — og derhos²² bringe den i Harmonie med de borgerlige Love.

Det vilde ligesaa vel være unyttigt og skadeligt, som i og for sig selv uretfærdigt at gjøre Opvækkelsen til en Gjenstand for virkelig Forfølgelse. Hvorlidet Man derved udretter — hvor gandske Man kæmper mod sig selv ad denne Vei, have de senere Aars Erfaringer i Holland, Preussen o. a. St. tilstrækkelig oplyst — og det vil blive meer og meer tydeligt, at det er i Samfundet(s) 3: Statens og Kirkens Interesse, hellere at understøtte den religiøse Retning i Folket, end at modarbeide den.

Jo mere i det intellectuelle Liv den Lære udbreder sig, at Gud kun er og virker for saa vidt Ideen om det Guddommelige kommer til Bevidsthed og udvikler sig i Mennekets Aand; desto nødvendiggere bliver det, at den kristelige Religions positive Lærdomme om den levende, selvstændige Gud bevares i Folkelivet; for at ikke al Hjertets

²²) muligvis: derfor.

ædlere Varme, al kraftig Trøst, alt oplivende Haab skal svinde og tabe sig blandt den Golde Dialektiks Spidsfindigheder.

Jo mere i det physiske Liv de mægtigste Naturkræfter maae underordne sig den menneskelige Aandskraft; jo mere Mennesket opsvinger sig til Naturens Herre, og gjør sig Jorden underdanig; desto nødvendiggere til Menneskets Bevarelse fra Hovmod og fra Trældom bliver det og, at de christelige Lærdomme om Gud, fra hvem vi have Alt, om vor egen Ufuldkommenhed og Syndighed yttre sig i deres Sandhed og Styrke blandt Folket. — Hiint aandelige Aristokratie vil gjøre Gud til Philosophernes udelukkende Ejendom, og lade Mængden uden Gud i Verden — denne Aandens indskrænkede Retning mod det praktiske Liv vil tillukke Hjerterne for Erkjendelsen af Gud og hans Rige — saafremt ikke bevares Troens og Kjærlighedens rene, alle Samfundets Classer med Kraft og Liv gennemtrængende Lære, som tilhører den christelige Religion. — Slægterne vilde stivne og forstenes i Speculationens, eller i en eensidig Rationalismes kolde Regioner — eller Samfundet forvirres og opløses under Hovmods og Egennyttes anarkiske Bestræbelser; dersom ikke Christi Kjærligheds, Ydmygheds og Sandheds og Retfærdigheds forsonende, ordnende Aand bevaredes paa Jorden i troende Hjerter.

Erfaring har viist, at de kirkelige Indretninger, som vi dertil have, ere virksomme og hensig(t)smæssige — men ikke tilstrækkelige. Et dobbelt Beviis herfor er os givet, i Menneskenes Bestræbelser for at oprette religiøse Institutioner udenfor Kirken, og — i det kirkelige Livs Uvirksomhed ja Hendøen til visse Tider og i mange Egne, og i den den dermed forbundne Tilbagegang i Religiositet og Sædelighed. — Menneskeslægtens Udvikling gjør Fordring ikke alene paa traditionelle Institutioner, men og paa saadanne Indretninger i det udvortes Liv, som udgaae af deres egen, virkelige Tilstand — den kræver udvortes Forhold, som svare til dens indvortes Væsen, og det i Kirke

saavelsom i Stat. Have end de givne Forhold og Former en mægtig Indflydelse paa Slægternes udvortes Liv; saa formaae de dog ikke at beherske det, eller bestemme dets Væsen og Gang imod Naturens gennem alle Tider aabnede Lov: at Livet udgaaer indvortes fra og betinger den udvortes Form. At ville afvige fra denne Orden, var en Daarlighed, og Naturen har altid straffet dem, som forsøgte derpaa.

Jo nærmere de udvortes Indretninger henhøre til det indvortes Liv desto mere gjør dette sin Kraft gjeldende paa dem. — Kirken og det religiøse Livs Yttringer lade sig derfor mindre end noget andet Udvortes forme vilkaarligen. Alt hvad der i Mennesket er mægtigt og stærkt, træder i Berørelse med, indvirker paa de kirkelige og religiøse Indretninger.

Det Dybeste og det Højeste i Menneskets Aand staaer i nær Forbindelse med disse Institutioner. — Er der Noget, som kræver nøiagtigt Bekjendtskab til Samfundsllemmernes aandelige Tilstand, til det Punkt af Udvikling og Dannelse hvorpaa de staae, for at derefter kan ordnes de udvortes Forhold; da er det de kirkelige, de religiøse Indretninger. Selv vore Dages Historie leverer høist mærkelige, om endnu ikke omfangsrige Bidrag hertil. Da man troede at Indifferentismen var saa stor, at der kunde foretages i det kirkelige hvilke Forandringer Man vilde, da hævede sig i forskjellige af Europas Egne en i religiøs Tro begrundet Modstand, som Man ikke havde forudseet og hvis Kraft viste sig voxende i Forhold til de mod samme satte Kræfter — og det blev atter stadfæstet, at Man i Henseende til det religiøse Liv og dets Former ikke kan gjøre hvad Man vil, eller af andre Hensyn troer tjenligt. Thi det religiøse Liv har sit eget Element i den menneskelige Natur og lader sig ikke styre efter Bihensyn.

Vil man gjøre Religionen til en Tjenerinde for fremmede Hensigter, da forfeiler Man sit Maal. Vil Man derimod som sanddru alliere sig med den, virke, stræbe i oprigtig Har-

monie med den, da har man ingen virksommere Bundsforvandt og Støtte i Verden end den. — Det maa derfor sikkert erkjendes som sand Viisdom, naar Styernerne, Statens og Kirkens undgaae en farlig Opposition imod dette aandelige Grundelement, naar de agte og ære dets Yttringer, endog hvor disse aabenbare sig som vilde Skud — ja naar de selv indtræde i og tilegne sig dette mægtige Element og derved blive istand til harmonisk at lede det. Thi har den styrende Magt ikke tilegnet sig det — er det blevet den fremmed og den staaer udenfor det, da formaaer den hverken at fatte dets Yttringer, eller at lede dem; thi det beherskes ikke af nogen fremmed Magt; kun den som besidder og har Liv i det, kan kjende det og dets Kraft og benytte denne — ikke imod den selv, thi det er kun apparent og temporært mueligt; — men i den ædle, skjønn Harmonie, som concentrerer det menneskelige Væsens Kræfter i eet helligt Punkt, til eet helligt, saligt Maal. — Saa mangel Anvendelse af de religiøse Kræfter er mislykket, fordi de, som vilde benytte dem, stode udenfor deres Kreds. Kun den beslægtede den indviede Aand behersker dem; thi de beherskes da ved dem selv. Ogsaa nu vil alt hvad man foretager sig til det — som man siger: gjærende — religiøse Elements Styrelse og Ordning være forgiæves, dersom Man ikke selv lever og røres i det. Kun en christelig Øvrighed kan til sand Velsignelse gribe ordnende og styrende ind i det christelige Liv. For den Ikke-Christne bliver den sande Religiøsitet en Hemmelighed og dens Kraft en Gaade — og inden han veed det, seer han sig omringet af Magter, som ere ham fremmede, som han ikke kan maale, mindre besværges, og som overvælde ham uagtet al Modstand. — Det er derfor i Danmark glædeligt, at ligesom Kirken veed, at dens jordiske, reelle Tilværelse er i Staten; saa erkjender og denne sig som Kirkens, baade efter Ideen og Troen. Vor Regjering hører Kirken til; hvorledes skulde ellers denne høre Regjeringen til? Maatte de aldrig blive hinanden fremmede! —

Med udeelt Hjerte, sanddru og oprigtig at træde ind i det christelig-religiøse Liv er en Nødvendighed for Enhver, som i større eller mindre Kreds skal have Indflydelse paa det og paa dets Yttringer. —

Det er derfor ofte og med Sandhed sagt, at den nylig svundne Alder ikke var den rette til at give kirkelige Love, til at ordne religiøse Indretninger. Om vor nuværende Tid er det? vilde være formasteligt af mig at dømme om. Men det er hævet over al Tvivl, at den eller de som Regjeringen betroe at udarbejde Forordninger eller Forskrifter, som gribe ind i det kirkelige og religiøse Liv, bør nøie prøve dem selv, om og Sandhedens Aand boer i dem og Religionen besjeler dem og giver dem den første, aldeles uundværlige Egenskab til at være Lovgivere i Aandens Rige. — Klogskab, den rigtigste Verdensklogskab bliver her til Skamme; thi kun den Lov og de Indretninger som udspringe af et religiøst Gemyt og af ret christelig Viisdom, ville i Aandens Rige bære Velsignelsens Frugt, og have Varighed; enhver anden Lov er allerede død i sin Undfangelse. —

I det jeg udgaaende fra subjective Anskuelser, nærer Tvivl om denne en indif(f)erent Periode²³ afløsende, Tidsalders Bequemhed til at være Lovgiver i det kirkelige og religiøse Liv for flere Slægtfølger; troer jeg dog at Øieblikket er der til at give den ældre, didhenhørende Lovgivning en efter nuværende Forhold beregnet Modification. Da nærværende Æmne ligefrem kalder dertil, vover jeg at fremsætte et Par Bemærkninger om Maaden, hvorpaa jeg mener, at der ovenfra kunde til Gavn influeres paa de religiøse Bevægelser. Det er ikke dybt indgribende Forholdsregler jeg henpeger paa; thi hverken formaaer jeg at give saadanne, ei heller troer jeg dem endnu nødvendige. Saavidt ere de gjærende Elementer endnu ei udviklede. Værne ere endnu ikke indtraadte — Fødselen maaskee fjern. — At oppebie dens Time er baade i Naturens Orden

²³) Teksten har -s, bør slettes.

og uden Fare. — De som allerede tilraade drastiske Midler, miskjende Symptomerne. —

Det Skridt, som Omstændighederne synes først at tilraade, er: at tilveiebringe Forbindelse mellem Legittimitæt og en billig Tilfredsstillelse af de Opvaktets religiøse Trang; saa at baade Regjeringens Autoritet bevares ukrænket, og den Udvikling til et fuldkomnere aandeligt Liv, som unægtelig fremgaaer af Selvvirksomhed i det Religiøse, ikke skal blive undertrykt, eller uden Fremvæxt. Til Legittimitættens Bevarelse anvises to Veie: At bringe Loven i Samklang med Folkets Trang — og: at tvinge de Opvakte til at rette sig efter Anordningens Bud. — Dersom de Opvaktets Fordringer ere grundede i en virkelig tilstedeværende aandelig Trang, og ere overensstemmende med Retfærdighed, altsaa med det Heles Vel; da vil der under det danske Scepter ikke være Tvivl om, hvilken Vei, der skal vælges. — Man kan derfor lade Spørgsmaalet: hvorvidt det hos os var muligt ved udvortes Magt at indtvinge det sig yttrende religiøse Liv i de ældre Former, beroe og ene see hen til Retfærdigheds og Billigheds Bud. —

Naar man seer, hvor Mange, der baade paa Langeland og i andre Egne have med en hæftig Attraa grebet den Retning, det Udtryk af et religiøst Liv, som fremtræder under Navn af Opvækkelsen — naar man bemærker den Vedhængenhed, hvormed saa Mange holde fast derved — og man dernæst sammenligner denne Aands Ytringer med ældre Phænomener i det religiøse Liv baade i og udenfor Danmark; da maa man vist indrømme, at denne Tilstand er begrundet i Aandens højere Love, og ligesaa lidet existerer uden Velsignelse, som uden en vis Nødvendighed. — Kunde og vilde man ved udvortes Magt tvinge Sjelenes ud af den indslaaede Retning; da vilde man lettelig med det samme fordærve dem — knuse et aandeligt Liv i dets Spire, uden at være istand til at skabe noget eller bedre derfor. — Paa aandelig Udvikling til et sædeligere og lykkeligere Liv ad den Vei, som for Individerne er tilgængelig,

har desuden ethvert Menneske den retfærdigste og helligste Fordring. — At de Opvakte føle dem selv bedre, gladere, haabefuldere Mennesker, end før; er ei alene en subjectiv Antagelse hos dem — ogsaa Andre, hvis Synskreds ikke er for indskrænket og hvis Bedømmelse ikke er eensidig, maae indrømme, at der med Opvækkelsen indtræder et aandeligere Liv — at den kjendelig, ja tydelig er en Overgang til en højere og ædlere Tilværelse, og at den ogsaa i det Udvortes viser sig som en sædeligere, en Christen sømmeligere Tilstand, end der før bemærkedes hos dem, som den har grebet. — At den ogsaa paa Andre har en gavnlig Indflydelse, kalder Mange til Alvor og Eftertanke, drager Religionen frem for Aandens Blik og bereder den Adgang til Hjerterne — og desforuden befordre Velanstændighed; kan paavises med mange Exempler. (Fodnote: »Saaledes kan her nævnes en temmelig stor Landsbye, hvor der nu sjelden høres en Eed, skjøndt Banden og Sværge vare temmelig almindelige der, indtil et Par af Byens Familier gik over til de Opvakte«. —) Naar nu tillige Bekjendtskab til hvad, der foregaaer i de Opvakes Forsamlinger, lærer, at ei alene Sømmelighed der bevares, men at og de christelige Hovedlærdomme der forkyndes, rigeligen og dog ikke til Ulyst for Deeltagerne — saa kan vel ikke nægtes, at Betingelser til aandelig Udvikling ere der tilstede: til at vække og nære gudelige Tanker, til at bøie og rette Villien, til at forædle Følelsen saa, at Aanden vinder et højere Opsving, og en mægtigere Indflydelse i Livet, end før hos de Personer, efter hvis Udviklingsgrad og Trang disse Forbindelser have dannet sig. — Er det endvidere Tilfældet, at Opvækkelsen ikke træder fornærmende iveien for Andres Rettigheder; at den lader Medborgere uforstyrrede; (Fodnote: »Enkelte klage over de Opvakes paatrængende Omvendelsesiver — undertiden maaskee ikke uden Grund — men hvor ofte i Verden piner ikke Daaren sin Næste med unyttige Ord? Det er ikke blandt de Opvakte alene at Ordgydere findes. — Og hvor

mange Forførere ere ikke paatrængende! —) ja at den modarbejder, om end ikke altid overvinder Uretfærdighed og Ondskab, hos dem den virker paa — saa synes det afgjort at den har Fordring paa Beskyttelse, og ikke, saalænge Misbrug holdes ude, fortjener at undertrykkes. — At det er et christeligt Liv, om end ikke i dets høieste Klarhed, som aabenbarer sig i Opvækkelsen; kan ikke nægtes. Som saadant fortjener det Agtelse og Fred. — Den materielle Tendents, fordrer nu, som altid, sin Modvægt. Det var ligesaa uretfærdigt, som farligt, at svække denne ved at modarbejde et aandeligt Liv, som viser sig i en christelig Skikkelse blandt dem, hvis Dannelses og Virkekreds maatte synes gandske at begunstige materielle Interessers overveiende Indflydelse. — Det er vægtige Grunde, som tale for at man ikke bør gaae ind paa deres Raad, som ville ved Tvang nedkue den religiøse Bevægelse. — At Stater med erkjendt vise Regjeringer, som Preussen og Holland have, efter først at have brugt alvorlig Strængthed imod Opvækkelsen, siden fundet dem foranledigede til at vælge en mildere Fremgangsmaade, uagtet Opvækkelsens Tilhængere ikke formindskedes; synes at være et Præjudicat af megen Vigtighed i denne Sag, og maa lægge stor Vægt til deres Stemme, som bede om Fred for de Opvakte. —

Tør det da antages ligesaa overeensstemmende med Retfærdighed og Almeenvel, som med vor faderlige Regjerings kjærlige Ønske, at undgaae haarde Midlers Anvendelse imod de Opvakte; saa bliver formentlig den anden Vei at vælge: de angaaende religiøse Forsamlinger udenfor Kirken bestaaende Loves Forandring — ikke deres Ophævelse i det Hele. — Vel har det os saa nær beslægtede Norge gandske ophævet Anordningen af 13 Janu. 1741 uden at man har hørt om nogen skadelig Følge deraf. — Vel vidner Eftertanke og Erfaring med den djærve Luther: »man lasse sie nur getrost und frisch predigen was sie können und wieder (for: wider) wen sie wollen; man lasse

die Geister auf einander platzen und treffen!« Den sande Kirke og den christelige Stat falde ikke derfor; thi det Sande og Gode udgaaer omsider seierrig af Kampen. Men desuagtet ville dog Mange føle sig ængstede, om ikke noget udvortes Baand var lagt paa Ordets Forkyndelse, og en saadan Frihed harmonerer vel ei heller med Statskirkens Natur. *En Revision af de herhidhørende Love og Anordninger synes derfor convenabel.* — Naar de Opvakte, eller overhovedet de for hvem en rigere Beskæftigelse med Religionen og en inderligere og hjerteligere Association med Ligestemte, end de kirkelige Former tilbyde, er en hellig Trang, ja en aandelig Nødvendighed; erholde lovlig Leilighed til at fyldestgjøre saa hellige og retfærdige Fordringer — tør man vel haabe at Klagen over Samvittighedstvang i denne Henseende vil forstumme og de mere Religiøse finde sig tilfredsstillede — og det vil ad denne Vei blive mueligt at fjerne det *farlige Dilemma, som mange Opvakte nu mene er tilstede imellem Guds Bud og Kongebud.* Da vil og den efter Nutidens Tarv modificerede Lov kunne haandhæves med større Alvor og Regjeringens Myndighed stadfæstes uden — som nu — at række Overtræderne af en, som de Fleste antage, i Tiden abrogeret Lov — en let vunden Martyrkrone, hvis Anseelse naaer videre, end til den Straffedes eget Partie; thi det (er) et Faktum, at Straffen af Mange betragtes som dicteret det religiøse Liv, og ikke den lovstridende Yttring af dette — de anvende da paa dette Fald Frelserens Ord: gjør man dette ved et grønt Træ, hvad vil da skee med det tørre? — At iøvrigt Opfyldelsen af de Opvakes billige Ønsker hverken udelukker Tilsyn fra Statens og Kirken Side, eller indbefatter Læreæmbedets Overdragelse til Lægmand; og at isærdeleshed højere Opsigt med det selvtagne jus docendi lader sig hermed forene, behøver neppe at bemærkes. Her som i saa mange Tilfælde lader christelig Frihed sig meget vel forene med fornøden borgerlig Indskrænkning.

Der ere flere Christne iblandt os, som begjere rigere reli-

gjos Underholdning, end Kirken i Almindelighed yder. Denne Paastand synes at staae i Modsigelse til Klagerne over tomme Kirker, hvor end ikke altid een Gudstjeneste holdes om Søndagen. Uagtet det virkelig paa nogle Steder forholder sig saa, er dog hiin Paastand sand — og mange Landsbyekirker kunne vise Beskyldningen om Ukirkelighed hos det danske Folk tilbage. Hvor flere hundrede Mennesker næsten søndaglig besøge Sognekirken, er det kirkelige Liv ikke tabt. At bringe den offentlige Gudstjeneste allevegne til et saadant Punct, at den kan tilfredsstille sande Christnes billige Fordringer, og at forskaffe dem videre udstrakt Leilighed til fælles Opbyggelse, hvor nogen ret levende Attraa derefter ytrer sig, anseer jeg som det næste og naturlige Middel til at paralysere de eensidige og alt for hæftige Yttringer af den religiøse Sands. — Hvorledes den offentlige Cultus og især Præstens Gjerning i samme kunde hæves, hvor de ere sunkne, tør her ikke udvikles; men blot anføres: At Kirken ogsaa fra sin Side bør yde dem, som ønske rigere aandelig Beskæftigelse og Bestyrkelse, Leilighed til at tilfredsstille en saa christelig Attraa. — Hos Nogle vilde Deeltagelse i gudelige Forsamlinger udenfor Kirken bortfalde, naar denne skænkede dem større Opbyggelse — hos Andre vilde Kirkens Andagtstimer opvække Afsmag for saadanne private Forsamlinger, hvor Andagtsøvelserne antage en lav og uværdig Skikkelse, eller hvor Exaltation og Sværmerie trænge ind — og Kirken vilde have eet Baand mere til at forene sin Menighed. — Bibellæsning, religiøse Underholdninger, Bedetimer i offentligt Samfund maatte derfor blive mere almindelige i Kirkerne, ja det vilde maaskee endog være hensigtsmæssigt at indrette udenfor disse Sammenkomster af en mere privat Natur, som Præsten i Forbindelse med nogle ældre og oplyste Christne af Menigheden bestyrede, og hvorfra religiøse Samtaler og Lægmands Ord ei vare gandske udelukkede. — (I Randen Note med Biskop

Fabers Haand: »see mit Skrift p. 201«²⁴. Hertil er Geistligheden allerede tildeels berettiget; men desuagtet vilde det baade med Hensyn til Menighed og Præst være gavnligt, om Initiativet udgik, ikke blot som Tilladelse, men som Opfordring ovenfra, til et Vidnesbyrd om den Agtelse Regjeringen har for det religiøse Liv, og om dens alvorlige Villie til at see dette befordret ved forøget Dygtighed og Virksomhed fra Geistlighedens Side. —

Dette Stifts Gouverneur, Kongelig Højhed, har for længere Tid siden opfordret til saadanne Midlers Anvendelse, og det er udenfor al Tvivl, at tilbørlig Iværksættelse heraf vil være høist velgjørende for mange Sjele.

Kun at man ikke venter, at den religiøse Trang er dermed gjort Fyldest! Det er aabenbart at denne fordrer noget mere, og især gaaer ud paa en friere selskabelig Forbindelse til gudelige Hensigters Opnaaelse, hvorved en livligere en ved fastsatte Former mindre bunden og dog ved Fleres Forsamling hævet Andagt kan under Forkyndelse af det Troens Ord de hylde blive de Troende til Deel. —

Man henviser hyppigen, som Svar paa denne Fordring, de Opvakte til de tre lovhjemlede Maader at tilfredsstille deres aandelige Trang paa: til deres Lønkammer, til deres Familiekreds og til den offentlige Gudstjeneste — men synes at glemme, at Menneskets selskabelige Natur ogsaa gjør sig gjældende efter en højere Maalestok i det religiøse Liv og fremkalder Ønsker om, Trang til baade at dele sine religiøse Anskuelser og Følelser med Andre og at deelagtiggjøres i Andres igjen. — En saadan Udvæxling af religiøse Følelser og Ideer, en saadan Bestyrkelse i talrig Kreds af harmonerende Sjele, er for den Gudeligsindede ligesaa, ja mere vigtig og nødvendig end sociale Forbindelser og Bistand er for de Verdsligsindede til deres lov-

²⁴) N. Faber: Udvikling af Bibellæsningens Væsen, Vigtighed, Nødvendighed etc. (Kh 1834).

lige Hensigters Opnaaelse. At formene hine at samles indbyrdes i større Antal for at oplive og opbygge hinanden med Sange, Bønner, Forelæsninger, Samtaler efter deres Tarv og Lyst, er at betage dem saavel en Deel af deres Livs Glæder — af hvilke der ellers ikke groe mange paa den Fattiges Vei — som et af de virksomste Midler til den aandelige Udvikling de ere stemte for og skikkede til. — Men at give dem, som Spotterne gjøre, Anviisning paa den sædvanlige verdslige Omgang og dens Nydelser; det er at handle som i Æventyret, hvor Løven sættes til Havrekrybben, Hesten til Kjødspiser.

Ved Spærringen af en høiere Opbyggelsesvei inden christelige Grændser og den dermed forbundne Udelukkelse af Lægmands levende Troesord til Opbyggelse i christen Forsamling tabes et aandeligt og selskabeligt Gode, som man maa antage, at den christelige Stat og Kirke hellere vil sikkre sine Lemmer, end betage dem. Thi hvo kan tvivle om at der jo i mangel Lægmands Hjerte boer lige-saa dybe, maaskee dybere hellige Følelser end i den Geistliges, og at hiins af Hjertets Fylde strømmende Ord kunne være mere veltalende og indtrængende end dennes. Denne Skat skal dog ikke altid ligge nedgravet ufrugtbar i Jordens Skjød! — En lovbegrændset Virksomhed for disse Kræfter synes at være en Fordring, saavel af Retfærdighed, som snart af Nødvendighed. —

Men om endog større Frihed indrømmes til Opbyggelse i private Kredse vil denne Frihed dog neppe lades uden alt Tilsyn. Dette har for visse Tilfælde hidtil været overdraget til Præsten og til Politiet. Fra det geistlige Tilsyn kan Præsten efter Sagens Natur ikke udelukkes. — I Tilfælde, hvor den udvortes Orden og Tugt krænkes, eller trues; er Politiets Virksomhed paa sit rette Sted; (Fodnote med Plesners Haand: »Vel og i Henseende til omreisende Prædikanter, hvis Indflydelse let kan blive farlig, naar den lades uden Opsigt«) men hvor saadan Anledning ikke er tilstede, pleier dets Opsigt at være mindre velkommen —

den vilde endog virke hæmmende paa Sjele, der søge at løsrive sig fra de udvortes Forhold for at nyde et højere Liv. — Et Slags Communaltilsyn torde maaskee her i visse Tilfælde være passende og Fortidens, nu enten gandske afskaffede eller dog til omtrent Intet reducerede »Medhjelpere« kunde vel — under en tidsmæssig Skikkelse — finde i de vidtløftigere gudelige Forsamlinger, en Plads, hvor deres Tilsyn vilde være at foretrække for Politiets. Men dette Tilsyn skulde langt fra være et ængsteligt eller minutiøst, hvorved mere skades, end gavnes. En mistænkelig Opmærksomhed har ligesaa fordærlig Indflydelse paa Almuens, som paa Barnets Character. Den mere dannede Kreds opløser sig hellere end underkaster sig et krænkende Tilsyn. —

Som det kraftigste, gennem alle Tider i alle Forhold varige Middel til at rette det Skjæve, modarbeide og afværge det Udskeiende, vil ogsaa her befindes: at sætte Sandhed mod Vildfarelse, Lys mod Mørke, Aandens Kraft mod aandelig Extravagants. Ad denne Bane kan man indrømme Opvækkelsens virkelige Værd, bekæmpe dens Vildfarelser — og være sikker paa et godt Udfald. Men træde derimod Fordom, Søvn, Indifferentisme, materiel Anskuelse — alt hvad der hører til vis inertie i Kamp mod et aandeligt Liv og dets Yttringer; da ville disse upaatvivlelig overvinde hiin indolente Hær — men og beholde deres skjæve Retning, hvis stedse voxende Divergenti omsider ingen menneskelig Magt formaar at ændre — kom da ikke en høiere Haand til Hjælp, blev det Liv, som vaktet til Velsignelse, maaskee en Forbandelse. Historien leverer Exem(p)ler derpaa. — Men at Lidenskab ikke skal vækkes imod Lidenskab til ødelæggende Kamp, haabe Christne i Danmark, der stole paa Gud, paa Regjeringens Viisdom og paa Folkets Sindighed.

Ikke til Kamp imod Opvækkelsen lyder Tidens rette Kald; men imod en fælleds Fjende, Sandhedens Fjende, Mørkets Magt i alle dens Proteusformer. Som det mate-

rielle Lys, der i brudte Straaler spiller med talrige Farver, kun er eet; saa og Aandens Lys. Det rene Lyspunct i Christus er det ikke givet Alle klart at skue. Men ogsaa de, som see igjennem Taageglasset erkjende Sandheden for Sine og kalder dem til sin Hær i Ragnarokskampen. Og Sandhedens Venner forsmaaer ikke Forbundet med Opvækkelsen — med Lysets Børn til Lysets Seier. — Naar da i Videnskabernes Højsale og i Templernes Helligdom et renere christeligt Sandhedslys skinner til Aandens Udfrielse af Mørket; da skal der findes en tro og mægtig Bundsforvandt i Opvækkelsen — i den Straale som varmende og lysende trænger ind til Hyttens Beboere og derfra bringer en stor Skare til det højere Lyses Egne. — Deres Tal er ikke lidet i Menighederne, hos hvilke et aandeligt Liv rører sig. End Flere ere der hvor Lysgnisten ligger skjult under det Støv og Aske, som i Materialismens og Indifferentismens Dage er opdyndet. Men, et Aandepust af reen Livsluft! Da oplives Gnisten af det ævige Lys, og snart ombølges Aanderne af det Lyshav, hvor alle de brudte Straaler ere samlede til eet, uforvansket, rent, himmelsk Lys. Da opfyldes hvad Paulus saae, og de Troende haabe: Christus lyser for sin hele Menighed.

Humble Præstegaard i October 1839.

Plesner«.

Oversigt over Litteraturen af og om Plesner.

Foruden de i Note 1 (og 4) nævnte Skrifter har Udgifveren fundet flg. trykte Ting med Tilknytning til Provst U. A. Plesner (1782—1861):

- 1) Erslev: Alm. Forfatter-Lexicon etc., Kh 1847, II, S. 570—71, kender 4 trykte Indlæg af Plesner.
- 2) Supplement til ovst., Kh 1864, S. 680, nævner endnu et Skrift af Plesner, samt Fortegnelse over Nekrologer.
- 3) Personalhist. Tidsskrift, 4. Rk. IV, 1901, S. 26—27, bringer Pastor G. Fr. A. Graaes Erindringer om Livet i Humble Prg.
- 4) Samme, 10. Rk. V, 1938, S. 244—46: dr. teol. Bj. Kornerups An-

meldelse af H. G. A. Jørgensens i Note 1 omtalte Bog, der mere er en Kildesamling end en egentlig historisk Skildring.

5) Fynsk Hjemstavn, 8. Aarg., 3. Hæfte, S. 47, V. Bendixen: Et Par Smaatræk om Provst Plesner i Humle. (Disse Erindringer er af »sagnagtig« Karakter og af ringe Kildeværdi).